

criminal proceedings (Part 4 of Article 324 of the CPC of Ukraine), decides on the possibility of a trial in case of non-appearance of the victim (Part 1 of the Article 325 of the CPC of Ukraine), applies measures of criminal procedural coercion to witnesses in the event of their absence (Part 1 of Article 327 of the CPC of Ukraine); in the courtroom (Part 1 of the Article 328 of the CPC of Ukraine); allows participants of the court session to deviate from the rules of conduct in court (Part 1 of Article 329 of the CPC of Ukraine); decides on the application of measures to violators of the court procedure (Article 330 of the CPC of Ukraine); decides on the merging and separation of materials of criminal proceedings (Article 334 of the CPC of Ukraine); decides the petition of the participants in the proceedings (Part 1 of Article 350 of the CPC of Ukraine); interrupts the stay in the deliberation room for rest with the onset of night time (Part 2 of Article 367 of the CPC of Ukraine).

Thus, it can be concluded that the court's ability to apply discretion in criminal proceedings is quite wide. At the same time, it should be noted that in most cases such a discretion concerns either the procedure for examining evidence or the procedure for conducting a trial. At the same time, the legislator consistently implements his thesis "a judge is an arbitrator", significantly limiting the role of the court in the process of forming the amount of evidence and their examination. Indeed, it is the court that determines the amount of evidence to be examined, but only the evidence provided by the participants in the criminal proceedings can be assessed. The court cannot, at its own discretion, increase such a body of evidence, and its reduction requires a fairly thorough argument.

Ключові слова: суд, суддівський розсуд, дослідження доказів.

Key words: court, judicial discretion, examination of evidence.

БЛОКІНЬ РУСЛАН МИХАЙЛОВИЧ

*Полтавський університет економіки і торгівлі,
доцент кафедри правознавства, доктор юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ТА СУДОВОЇ СИСТЕМИ

У статті розглядаються проблеми кримінальної процесуальної відповідальності в умовах системних реформаторських перетворень та їх вплив на правоохоронну та судову системи держави, є актуальним в умовах викликів сьогодення, в тому числі в умовах загрози національній безпеці. На підставі ґрунтовного аналізу норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) розкрито передумови застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності,

заходів процесуального примусу, та місце кримінально-процесуального правопорушення в системі юридичної відповідальності.

Постановка проблеми. Важливим в дослідженні питання кримінально-процесуальної відповідальності залишається місце та роль кримінально-процесуального правопорушення, вчиненого різними учасниками кримінального провадження, які мають різний процесуальний статус та компетенцію, відповідно від здійснюваної ними процесуальної функції, та невиконання або неналежне виконання будь-яким з них процесуальних обов'язків або повноважень, що тягне за собою відповідні юридичні наслідки. Процесуальна відповідальність – це будь-яке погіршення становища особи в процесі, будь-який додатковий обов'язок, що має негативні наслідки не тільки штрафного, а й організаційного характеру.

Виклад основного матеріалу. Кримінальна процесуальна відповідальність – це існує у формі кримінально процесуальних правовідносин застосування у встановленому законом порядку до особи, яка вчинила кримінально-процесуальне правопорушення, заходів кримінального примусу, що передбачені санкцією кримінальної процесуальної норми, які полягають у покладанні на правопорушника додаткового обов'язку або позбавлення (звуження обсягу) його суб'єктивних прав.

Ефективність застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності як способу відновлення нормального розвитку кримінальних процесуальних правовідносин залежить від дотримання умов законності та обґрунтованості. Застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності обумовлене наявністю для цього підстав, якими є: норма права (юридична підстава), факт вчинення протиправного діяння (фактична підстава), наявність рішення про застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності (процесуальна підстава). Кримінальній процесуальній відповідальності, як і підставам її застосування, недостатньо приділялося уваги в працях учених-процесуалістів.

У той же час серед підстав кримінальної процесуальної відповідальності найбільше уваги приділялося дослідженню саме фактичної складової підстав, зокрема, кримінальному процесуальному правопорушенню.

Характеризуючи кримінальне процесуальне правопорушення, вчені-процесуалісти здебільшого дотримуються загальновизнаної теоретичної конструкції правопорушення та стверджують, що кримінальне процесуальне правопорушення – це протиправне, винне, суспільно шкідливе діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності, яке спричиняє юридично визначені негативні наслідки для правопорушника [1, с. 13]. Нормою Кримінального кодексу України, зокрема в ч. 1 ст. 11 КК України, поняття кримінального правопорушення (далі КП) дещо звужено і трактується як суспільно-небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом КП. Як бачимо, ключова ознака КП – протиправність – виключена з норми

права, впливаючи на розуміння правових наслідків, в тому числі тих, що мають місце під час реалізації процесуальних норм.

Втім таке загальне визначення кримінального процесуального правопорушення не дає відповіді на питання щодо його особливостей, не розкриває окремих важливих та дискусійних питань цього правового явища.

Вітчизняні вчені, які розробляли поняття кримінального процесуального правопорушення, пропонують різні визначення цієї категорії. Заслугує на увагу дефініція кримінального процесуального правопорушення, запропонована Л.Д. Удаловою та І.В. Бабій, які вважають, що кримінальне процесуальне правопорушення – це «винне протиправне діяння суб'єкта кримінального провадження, яке полягає у порушенні процесуальних обов'язків та спричиняє шкоду правозастосовному процесу і заборонено кримінально-процесуальними санкціями...» [1, с. 63]. У цьому визначенні акцентується увага на таких загальнотеоретичних ознаках правопорушення, як винність, протиправність, шкідливість та відповідальність. Ці ознаки потребують окремого аналізу з урахуванням особливостей, обумовлених специфікою кримінальних процесуальних правовідносин. Адже саме в таких категоріях, як ознаки та елементний склад, кримінальне процесуальне правопорушення знаходить свою конкретизацію як правове явище. Суспільна шкідливість (небезпечність) є обов'язковою ознакою будь-якого кримінального процесуального правопорушення.

На загальнотеоретичному рівні вчені стверджують, що суспільна шкідливість (небезпечність) правопорушень «виявляється у тому, що вони спроможні здійснити такі зміни в функціонуванні суспільних відносин, які не відповідають соціальному прогресу, нормальним умовам існування людини та суспільства» [2, с. 239]. Вчені-процесуалісти також вважають, що кримінальне процесуальне правопорушення має бути суспільно небезпечним або шкідливим, тобто спричиняти очевидну фізичну, майнову або серйозну моральну шкоду, характер і ступінь якої слід встановлювати під час детального наукового опрацювання [3, с. 91].

Втім, потребує уточнення питання щодо термінологічного визначення цієї ознаки. Адже одні вчені вважають, що кримінальне процесуальне правопорушення – це суспільно небезпечне діяння, інші називають його суспільно шкідливим діянням, треті вказують, що кримінальне процесуальне правопорушення може бути як суспільно небезпечним, так і шкідливим діянням.

Відмінність суспільної небезпеки та суспільної шкідливості полягає в характеристиці ступеня заподіяної шкоди. Тобто, суспільна шкідливість притаманна для правопорушень, які не створюють небезпеку для суспільства, але заподіюють шкоду певним суспільним відносинам. При цьому ступінь суспільної шкоди визначається кількістю суспільних зв'язків, що ними порушуються, та ступенем можливості їх відновлення [2, с. 239]. Критеріями визначення шкідливості є: значимість регульованих правом суспільних відносин; розмір заподіяної шкоди;

спосіб, час і місце вчинення протиправного діяння; особа правопорушника та інші фактори і обставини [4, с. 232-233]. Аналіз порушень кримінального процесуального законодавства дозволяє стверджувати, що такі діяння можуть бути як суспільно небезпечними, так і суспільно шкідливими. Але не всі кримінальні процесуальні правопорушення спричиняють суспільно небезпечні наслідки. Ті діяння, які мають меншу ступінь суспільної небезпеки (неприбуття за викликом, невиконання обов'язків поручителя), також спричиняють шкоду кримінальним процесуальним правовідносинам, адже унеможливають досягнення завдань кримінального провадження щодо швидкого та повного розслідування та судового розгляду.

А тому кримінальні процесуальні правопорушення, які характеризуються ознакою суспільної шкідливості, а не суспільної небезпеки, є підставою настання кримінальної процесуальної чи адміністративної відповідальності.

Суспільна шкідливість поведінки суб'єктів кримінального провадження має бути закріплена у кримінальному процесуальному законодавстві шляхом її заборони. Тому, якщо поведінка певного учасника кримінального провадження не відповідає вимогам кримінального процесуального законодавства, то вона є протиправною.

Протиправність (протизаконність) діяння є обов'язковою ознакою кримінального процесуального правопорушення. До форм вираження протиправності вчені, як правило, відносять: невиконання юридичного обов'язку, недотримання правових заборон, зловживання правом, створення перешкод для реалізації вимог правових норм [4, с. 233]. А тому протиправність, як ознаку кримінального процесуального правопорушення, слід характеризувати як невиконання чи неналежне виконання суб'єктами кримінального провадження своїх кримінальних процесуальних обов'язків.

Втім, протиправність кримінального процесуального правопорушення також має певні дискусійні питання, які потребують наукового дослідження та вирішення. Адже юридичні підстави кримінальної процесуальної відповідальності закріплюються чи то у конкретизованих нормах кримінального процесуального законодавства (статті 72, 139, 330 КПК України), чи то в узагальнених (статті 87, 409, 438 КПК України). Закріплення конкретизованих заборон в охоронних нормах КПК України дозволяє без особливих труднощів встановити протиправність певного діяння. Зокрема, ні в кого із правозастосувачів не виникає заперечень з приводу того, що відповідно до положень ст. 72 КПК України неприбуття спеціаліста до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття є протиправною діяльністю, яка зумовлює настання кримінальної процесуальної відповідальності у вигляді відшкодування витрат, пов'язаних із оголошенням перерви в судовому засіданні.

Отже, кримінальне процесуальне правопорушення, як підстава кримінальної процесуальної відповідальності – це суспільно шкідливе, протиправне, винувате діяння, яке полягає у невиконанні чи неналеж-

ному виконанні суб'єктами кримінального провадження своїх кримінальних процесуальних обов'язків.

Тому наголошую, що кримінально-процесуальна відповідальність настає виключно після вчинення кримінального процесуального правопорушення, що має на меті настання кримінально-процесуальних наслідків, прямо передбачених в нормах процесуального права.

Співвідношення понять кримінальне процесуальне правопорушення та кримінально-процесуальна відповідальність є прямим взаємозв'язком порушених процесуальних норм, шляхом вчинення суспільно шкідливого, протиправного, винного діяння суб'єктом кримінально-процесуальних правовідносин та настання кримінально-процесуальних наслідків, в тому числі і застосуванні заходів процесуального примусу.

Суспільна шкідливість поведінки суб'єктів кримінального провадження має бути закріплена у кримінальному процесуальному законодавстві шляхом її заборони.

Список використаних джерел:

1. Удалова Л. Д. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище : монографія / Л. Д. Удалова, І. В. Бабій. – К. : КНТ, 2010. – 192 с.
2. Колодій А. М. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.
3. Ольков С. Г. Уголовно-процессуальные правонарушения в российском судопроизводстве : дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.09 / С. Г. Ольков. – Тюмень, 1994. – 395 с.
4. Витрук Н. В. Общая теория юридической ответственности : монография / Н. В. Витрук. – М.: РАП, 2008. – 324 с.
5. Удалова Л. Д. Кримінальний процес України у питаннях і відповідях : навч. посіб.: 4-те вид., перероб. і доповн. / Л. Д. Удалова, В. В. Рожнова, Д. О. Савицький, О. Ю. Хабло, О. В. Римарчук. – К. : КНТ, – 2016. – 269 с.
6. Вепрев В. С. Основания уголовно-процессуальной ответственности: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. С. Вепрев. – Челябинск, 2006. – 265 с.
7. Білокінь Р. М. Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи /дис.доктора юридичних наук:12.00.09/ Р. Білокінь. – Київ : 2018. – 654 с.
8. Аноатія Білокінь Р. М. Кримінальне процесуальне правопорушення як фактична підстава кримінальної процесуальної відповідальності.

Ключові слова: кримінальне процесуальне правопорушення, кримінальна процесуальна відповідальність, суспільна шкідливість, протиправність.

Key words: criminal procedural law violation, criminal procedural liability, social harmfulness, illegality.